

XVIII. YÜZYIL ŞÂİRLERİNDEN ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ TEVFİK EFENDİ HAYATI, SANATI VE ESERİ

Dr. Nazmi ÖZEROL*

*Kültür Dershanesi / MALATYA nazmiozerol@hotmail.com

Özet

Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi (1716-1791) İstanbul'da doğmuştur. Tezkirelerde şâirin hayatı ve edebî kişiliği hakkında sınırlı bilgiler yer almaktadır. Şâir hakkında bilgi veren kayıklar ve şâirin Dîvân'ı incelenerek hayatı ve edebî şahsiyeti ortaya konmuştur. Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi'nin şiirlerinde içerik bakımından bir çeşitlilik görülse de Nâbî etkisi açıkça kendini hissettirir. Şiirlerinde tarih manzumelerine ağırlık vermesi şâirin içinde yaşadığı topluma kayıtsız kalmadığının göstergesidir. Üslûp bakımından ise orijinal sayılabilecek bir farklılık gösterememiştir. Üç bölümden oluşan bu çalışmayla Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi'nin hayatı, sanatı ve eseri aydınlığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi, şâir, hayat, eser.

XVIII. CENTURY'S POET ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ TEVFİK EFENDİ HİS BİOGRAPHY, ART AND WORK

Abstract

Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi (1716-1791) was born in Istanbul. There are limited knowledge in the source documents about the poet's life and his literary style. By investigating the source that contains information on the poet and his collected poems (divan) it has been introduced his life and his literary style. Although there is a variety in contents in his poems, the effect of Nâbî is obvious. It is the sing of public awareness of the poet that his poems contain lots of historical piece of verses. His style can not be evaluated as containing specific differences. In this work, consisting of three parts, it has been tried to clear up Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi's life, art and work.

Key Words: Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik, poet, biography, work.

Giriş

Klasik Türk Edebiyatı alanındaki çalışmalarda, ancak birinci derecede tanınmış şahsiyetlerin hayatları ve edebî kişiliklerine ağırlık verildiği görülmektedir. Geri kalan büyük bir kısım ise genellikle ihmâl edilmektedir. Bir edebiyatın tam olarak anlaşılması, ona katkı sağlamış her şahsiyetin tanınmasıyla mümkün olabilir. Çalışmalar bu doğrultuda yapılmazsa klasik Türk şiirinin derin yapısı anlaşılabilir ve kültür tarihimiz yeterince aydınlatılamaz.

Günümüzde klasik Türk edebiyatına yönelik araştırmalarda tezkirelerin katkısı yadsınmaz. Tezkireler, araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamakta, kültürel mirasımıza ulaşmada bizlere yol göstermektedir.

Bu tezkirelerde zikredilen şâirlerden biri de 18.yüzyılda yaşamış ve şeyhülislâmlığa kadar yükselmiş olan Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi'dir. Yahyâ Tevfik Efendi Arapça ve Farsçayı iyi bilen âlim bir şâirdir. Şâir, öncelikle 17.yüzyılda hikemî tarzın üstadı kabul edilen Nâbî'nin izinden gitmiştir; ancak söyleyiş bakımından Nâbî'nin şiirlerindeki ahengi yakalayamamıştır. Şâirin dîvânında tarih manzumelerine fazlaca ağırlık vermesi dönemine tanıklık etmesi bakımından önemlidir.

Bu makalede 18.yüzyılda yaşamış, Sultan III. Mustafa, I. Abdulhamid ve III.Selim'in tahta çıkışlarına şahit olmuş ve onların cülûslarına tarih düşürmüş bir şâirin hayatı, edebî şahsiyeti ve eseri aydınlığa kavuşturulacaktır.

I.Hayati

Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi, Uşşakîzâde kethüdâsı Ebû Eyyûb Recep Efendi'nin torunudur. Babası 1774'te (H.1157) ölen Ebû Tevfik Eyyûb Efendi'dir. Şâir, 1716'da (H.1128) İstanbul'da doğmuştur (Süreyya, 1996:1676). Eğitimini babasından ve medrese muhitinden almıştır (Altunsu, 1972:163). 1736'da (H.1149) müderris olup Ağustos 1766'da (H.1180) Selânik, 1773'te (H.1186) Şam kadısı ve 1778'de (H.1192) Mekke kadısı olmuştur. Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi 1758'te (H.1199) İstanbul kadısı olmuş, 1786'da (H.1200) Anadolu pâyesini almış, 1787'de (H.1201) Rumeli kazaskerliğine yükselmişse de görevinden alınmıştır. 1789'da (H.1203) yeniden Rumeli kazaskerliği makamına getirilmiştir (Süreyya, 1996:1676). Bu görevden beş altı ay sonra alınmıştır. Kısa bir süre sonra Yahyâ Tevfik Efendi III. Selim'in isteği üzerine 1790'da (H.1204) Nakibü'l Eşrâf olmuştur (Çiftçi, 1996:70). 13 mart 1791'de (H.1205) Sultan III. Selim tarafından şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. Yahyâ Tevfik Efendi meşihat makamında fazla kalamamış ve on üç gün sonra 27 Mart 1791'de (H.1205) vefat etmiştir. Vefatından sonra Fatih Küçükkaraman'da yaptırdığı medresesine defnedilmiştir (Sâmi, 1996:1626).

Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi'nin ölümüne birçok tarih düşürülmüştür:

“Câh-ı iftâdan geçüp Yahyâ Efendi gitti vâh” (1791) mısra'ı vefatına tarihtir (Tuman, 2001:121).

II. Sanatı

Yahyâ Tevfik Efendi, şeyhülislâmlık mertebesine kadar yükselmiş, âlimliği ön plânda gelen bir şâirdir. Arapça, Farsça ve Osmanlıcaya son derece vakıf olan şâir, üç dilde şiir yazma kudretine sahiptir. Tezkireci Râmiz, şâirin Arap ilimlerine ve diğer ilimlere vakıf, şiir ve nesir alanında başarılı, ahenkli söyleyiş özelliğiyle maharetli bir şahsiyet olduğuna belirtir. Yahyâ Tevfik'in derin mânâlı şiirleri yazdığını aynı zamanda hattat olduğunu ve devrinde parmakla gösterilen bir zat olduğunu söyler (Erdem, 1995:53).

Her ne kadar ilmî mânâda kendini yetiştirmiş, Arapça ve Farsçayı şiir yazacak seviyede öğrenmiş bir şâir olsa da Yahyâ Tevfik Efendi şiirlerinde ses getirecek bir farklılık gösterememiştir. Şâir, eskilerin ve devrin üstat şâirlerinin izinden gitmiştir.

Yahyâ Tevfik Efendi, Dîvân'ında klasik Türk şiir geleneğine uygun nazım şekilleri kullanmıştır. Şâir Dîvân'ının büyük bir kısmını “tarih” manzumelerine ayırmıştır. Tarih manzumelerinde devrinde tanık olduğu çeşitli olayları, padişahların tahta çıkışını, şehzâdelerin ve sultanların doğumunu, şehzâdelerin sünnet törenlerini, şeyhülislâmların ve sadrazamların göreve gelmesini, devrinde yapılan câmi, şadırvan, han, hamam, çeşme, köşk, saray gibi imarethâneleri konu etmiştir.

Kasîdelerinde ağır olan dili, tarih ve gazellerinde kısmen sadedir. Yüzyılın en belirgin özelliği olan “mahallileşme akımı” dikkate alındığında, şâirin bu akımdan fazla etkilenmediği görülür.

Yahyâ Tevfik Efendi'nin şiirleri incelendiğinde genel olarak okuyucu zorlayan, akışkanlığı kesen kelime ve terkiplere sıkça rastlanır:

Hâl-i dili âsân idi taqrîr o şâha

Şermî-i gelû-gîr eger olmasa hâdiş (355/22/4)¹

(O şâha gönlün halini anlatmak kolay idi, boğaza düğümlenen utanç meydana gelmeseydi.)

Şâirin belki de farklılık olsun diye çoğu şiirinde mısra sonlarındaki kelimelerle ondan bir önceki kelimeyi kafiyeli söyleme çabası şiirin ahengini bozmuştur:

Nutq-ı lisân-ı hâlî şöhret-şi'ar olur

Olmaz nihân-ı zîri kilîm-i hafâ cefâ (346/8/2)

(Cefa gizlilik kiliminin altında saklanamaz; çünkü beden diliyle konuşmak da meşhûrdur.)

Ümmîdidür kişiyi esîr-i niyâz iden

Âzâdegâna olmada vaz'-ı kibâr bâr (378/58/3)

(İnsanı yalvarmaya esir eden ümididir, hür olanlara uluların vaziyeti yüküdür.)

Nüktedânân meclisinde eyler istişkâl kâl

Maţlaba eyler işâret ile istidlâl lâl (400/89/1)

(Nasıl ki dilsiz meramını işâret ile söylese, zarifler meclisinde söze pek iltifat edilmez.)

Yahyâ Tevfik Efendi'nin şiirlerinde,

Dâ'imâ Tevfîk o şâh-ı şîr-ı tavrı fikr ider

Bu meşeldür herkesin kalbinde bir arslan yatur (364/36/5)

(Herkesin gönlünde bir arslan yatar, diye bir söz vardır. Tevfik de daima o arslan tavırlı padişahı (sevgiliyi) düşünür.)

¹ Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi ve Türkçe Şiirleri İnceleme-Karşılaştırmalı Metin, Hazırlayan: Nazmi Özerol, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya, 2010. Çalışmamızdaki örnek beyitler bu kitaptan alınmış olup referansları metin içinde verilmiştir. İlk rakam sayfa numarasını, ikinci rakam şiir, üçüncü rakam ise beyit veya bent numarasını göstermektedir. Beyitlerin bugünkü Türkçe karşılıkları parantez içinde verilmiştir.

Ne bilsün şöhret âfetdür dimek ma' nāsını her-kes

Anı ' Anka gibi güm-gerde-i teşhir olandan sor (369/44/3)

(Şöhretin bir bela anlamına geldiğini herkes bilmez, onu ancak şöhretten dolayı kaybolan Anka kuşundan sor.) gibi atasözü ve deyimlerin,

Çekilür derd-i ser degildür ' aşk

Kūşe-i ' acz ü i' tizāre çekül (403/95/2)

(Aşk çekilecek bir dert değildir, acz ve bağışlanma (özür) köşesine çekil.)

Leb ü miyānuñ için güft ü gūya bā'ış olur

Açılma her kişiye sevdigüm kitāb gibi (433/138/3)

(Ey sevgilim! Dudağın ve belin dedikoduya sebep oluyor, herkese kitap gibi açılma.) tarzında halk ifadelerinin yer aldığı beyitlere az rastlanır.

Yahyâ Tevfik Efendi âlim bir şâirdir; şiirlerinde mânâ derinliği vardır. O, şiiri estetik kaygıdan ziyâde okuyanı uyarma, okuyucuya yol gösterme amacıyla yazmıştır. Aslında şâirlik yönü, hikmet yönünün arkasında kalmış, bu durum üslûba da yansıtılmıştır. Şiirde anlam, akıcı üslûba tercih edilmiş, şiirsellik, anlamsal boyutun gölgesinde kalmıştır. Şüphesiz bu durum sanatçı kabiliyetiyle de alâkalıdır; çünkü anlamın yanında güçlü söyleyişin de sanatkârda, sanat gücünün bulunmasıyla mümkün olacağı açıktır.

Yahyâ Tevfik Efendi'nin şiirlerinde Nâbiyâne tarz, yani hikmet ve felsefe, sosyal hayatın iz düşümleri açıkça görülür:

Felegün eyleme evzâ' ina rağbet gör geç

Nîk ü bed hâşıl idüp mâye-i ' ibret gör geç (356/24/1)

(Feleğin hâllerine rağbet etme gör geç, ibret mayası güzellik ve kötülüğü ortaya çıkarır gör geç.)

İ' tirâf-ı ' acz iken Tevfik fahr-i ' âliyân

Bir sebep bulur da ' aczin ketm ider mağlûblar (364/35/6)

(Uluların övüncü acziyetlerini itiraf etmek iken, güçsüzler bir bahane bularak zayıflıklarını saklamaya çalışırlar.)

Tevfik bu güzergâh-ı ' âlemde ' aczi gör

Kim vâdi-i refâha ' aceb bir girivedür (375/54/5)

(Bu dünya yolculuğunda zayıflığı, acziyeti gör ki; (bu hâl) rahatlık vadisine garip bir geçittir.)

Felekden ni' met-i kâma zafer dānāya güçdür lîk

Deniden bār-ı minnet çekmede haylice eş' abdür (379/60/4)

(Arif için insanın emeline ulaşması zordur; ancak alçaklardan minnet yükü çekmek daha zordur.)

Özellikle 18. yüzyıl şâirlerinin şiire bakışlarında bir çeşitlilik söz konusudur. Her ne kadar şiir telakkilerinde, sanatı algılayışlarında mutlaka ağır basan yönler olsa da bu dönem şâirleri farklı şiir tarzlarında ürün ortaya koymakta bir sakınca görmemişlerdir. Bu durum, klasik Türk şiirini temsil eden şâirlerin duygu ve düşünce dünyalarındaki zenginliğin bir ifadesidir. Yahyâ Tevfik Efendi de yeri geldiğinde hikmetli şiirlerin yanında, rindâne şiirler de kalem almıştır:

Ne ʔarık-i mescid ü ne ʔod- reh-i meyḫâne tut

Eyleyüp ʔarḫ-ı tekellüf vādī-i rindâne tut (352/17/1)

(Ne mescit yolunu ne de meyhane yolunu tut, zahmet çekmeyi bırak da rintlilik vadisine gir.)

Rıḫl-ı girân yâ ʔatre-i gül-âb virseler

Rindânda yok temeyyüz kem ü bişe rüzeden (414/111/7)

(Dolu kadeh ya da gül suyu damlası verseler rintler rızıktan dolayı azlığı ve çokluğu fark edemez.)

Yahyâ Tevfik Efendi Dîvân'ında din ve tasavvufla ilgili şiirler de söylenmiştir. Şâirin tasavvufla ilgisinden söz edilebilir; ancak o, mutasavvıf bir şâir değildir. Şâirin dine bakışı aşağıdaki beyitlerde görüleceği gibi mistik tarzdan ziyâde gerçekçidir. Şâirin ayakları yere basan bir din anlayışı vardır:

‘ Arş-ı azîm-i ʔalbini ḡafletle terk idüp

Żâhir- peresti gör reh-i deyr ü ḫarem tutar (366/40/2)

(Dış görünüşe önem veren insanlar, kalbinin yüce arşını ḡafletle terk edip kilise ve Ka'be'nin yolunu tutar.)

Tevfîk ehl-i âḫiretün kâm-ı dünyevî

‘ Ayninde mu‘ teber degül ednâ ʔazar ʔadar (381/63/7)

(Tevfîk! Ahiret ehlinin nazarında dünyevî amaçların aşağılık pislik kadar kıymeti yoktur.)

Dâmeni gerd-i riyâdan pāk ise Tevfîḫ eger

Aḫlās u dībā müreccah ḫırḫa-i peşmînen (412/107/7)

(Tevfîk! Eteği riya tozundan arınmış atlas ve diba, yün hırkadan üstündür.)

Yahyâ Tevfik Dîvân'ında na'tlar önemli yer tutar. Şâir, gerek kasîdelerinde gerek rubâilerinde Hz. Muhammed sevgisini bazı mucizelerini de anlatarak dile getirir:

Benâniyla mehi şakḫ eyleyelden zāt-ı pür-nûruñ

Nebîlerde müşârün bi'l- benândur yâ Resûla'llâh (153/3/2)

(Nurlu parmağıyla ayı ikiye böldüğünden beri Hz. Muhammed, peygamberler içinde parmakla gösterilmektedir.)

Ey faḥr-i rūsul neyyir-i eflāk-i hüdā

Oldı bedenüñ sirişte-i nūr-ı Hudā

Ġālīp olıcaḳ nūr-ı vücūdun şemse

Mümkin mi zemīn üzre ola sāye saña (441/3/3)

(Ey resullerin övüncü! Hidâyet göklerinin nuru, bedeninin Allah'ın nuruyla yoğruldu. Senin nurlu bedeninin güneşe galip gelecek, yeryüzünde senin gölgenin olması mümkün mü?)

Şâirin özellikle gazellerinde aşıkâne söyleyiş tarzına da rastlamak mümkündür. Şâir, sevgiliye olan ilgisini, onun cazibesini klasik edebiyatın ortak mazmunlarını kullanarak dile getirir:

Seyr-i meh-tâba gelür diyü bu şeb cânânı

Döşemiş rāhına bir mevclî mihmel deryâ (216/5/2)

(Bu gece sevgili ay ışığını seyretmeye gelir diye deniz, onun yolunu dalgalarıyla halı yapmış.)

O şāh-ı ḥüsn-i ānda gāhī lūḫ ü geh sitem vardur

Elinde ğamze vü ebrū ile seyf ü ḳalem vardur (361/29/1)

(O cazibe güzelliğinin sultanında bazen iyilik bazen sitem vardır. Yan bakışı kalem, kaşı ise kılıçtır.)

‘Arz-ı ḳāmet idüp ‘uṣṣāḳını ihlāka o şūḫ

Gösterür sağ olana şūr-ı ḳıyāmet ne imiş (392/76/2)

(O sevgili uzun boyunu göstererek âşıklarını helak edermiş. Hayatta olana şimdiden kıyamet kargaşasının ne olduğunu gösterirmiş.)

Klasik Türk edebiyatı şâirleri genellikle kendilerini övmeyi severler. Yahyâ Tefkî Efendi'nin yer yer Nef'îyâne övümleri de göze çarpar. Şâir, yeni yıl kutlamasına tarih düşürdüğü bir şiirinde, kendisini şöyle över:

Senüñ kim pādşehlükde nazīrūñ gelmemiş aṣlā

Benüm de şā‘ iriyetde ‘adilüm görmemiş eyyām (216/25/13)

(Senin padişahlıkta asla bir benzerin gelmemiştir, benim de şairlikte dengim görülmemiştir.)

Yine bir gazelinde kendi şiirinin belâgatından bahsederek övünür:

Naẓmuñda görüp ma‘ni-i rengini Tefkîk

Yarān şeb-i Ḳadr içre nihān nūr şanurlar (361/31/6)

(Tefkîk! Şiirinde renkli derin mânâları gören dostlar bu manaları Kadir Gecesi'nde saklanmış nur zannederler.)

Başka bir gazelinde ilim ve irfan sahasında şiirinin öncü olduğunu belirtir:

Her kişi mişvâr-ı esb-i şab' ın idrâk eylesün

Öndül it Tevfîķ nazmuñ arřa-i ' irfâna ař (392/79/5)

(Tevfik! şiirini ödül yap irfan sahasına as da her kişi şairlik yeteneğinin atının kıymetini anlasın.)

III. Eseri

şâirin tek eseri Dîvân'ıdır. Kaynaklarda özellikle de “Türkçe Yazma Dîvânlar Katalođu”nda şairin Dîvân'ının beř nüshasından bahsedilmektedir (Komisyon, 1967:554-555). Ancak yapılan inceleme sonunda “Ali Emiri Efendi Manzum Eserler (Millet Ktb.) 70 numaralı nüshanın Tevfik adında başka bir şaire ait olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, řeyhüliślâm Yahyâ Tevfik Efendi Dîvân'ının dört nüshası olduğunu gösterir:

1. Es'ad Efendi (Süleymaniye Ktb.) 3403
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.5479
3. Yahyâ Tevfik Efendi (Süleymaniye-Ragıp Paşa Kütüphanesi) Eski No: 296, Yeni No: 1596
4. Bayezîd Devlet Kütüphanesi No: 5797

řeyhüliślâm Yahyâ Tevfik Efendi Dîvân'ında Türkçe yazılmış 14 kaside, 113 tarih, 10 musammat, 138 gazel, 26 kıt'a, 10 rubâi, 6 muamma ve 1 lugaz; bunun dışında 2 Farsça tarih, 1 Farsça mesnevi, 4 Arapça tarih, 3 Farsça tahmis, 41 Farsça gazel, 1 Farsça kıt'a, 5 Farsça muamma yer almaktadır.

Sonuç

řeyhüliślâm Yahyâ Tevfik Efendi 18.yüzyılda yaşamış, uzun yıllar çeşitli resmî görevlerde bulunduktan sonra řeyhüliślâmlık makamına getirilmiş, Arapça ve Farsçaya hâkim, âlimliğı ön plânda gelen bir şâirdir. Yahyâ Tevfik, şiirlerinde okuyucu uyarma, ona yol gösterme düşüncesini taşıdığından özellikle 17.yüzyılda hikemî tarzın üstadı kabul edilen Nâbî'nin izinden gitmiştir; ancak söyleyiş bakımından onun şiirlerindeki ahengi yakalayamamıştır. şâirin birçok tarih manzumesi yazması, yaşadığı döneme tanıklık etmesi bakımından önemlidir. şâirin kaynaklarda bahsedilen tek eseri Dîvân'ıdır.

Kaynakça

- Altunsu, Abdulkadir. (1972), *Osmanlı řeyhüliślâmları*, Ankara.
- Çiftçi, Ömer. (1996), *Fatin, Hatimetü'l- Eş'âr*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Erdem, Sadık.(1995), *Râmiz, Adâb-ı Zurâfâ*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu. (1967), Hazırlayan: Komisyon, İstanbul.
- Mehmed Süreyya. (1996), *Sicill-i Osmânî*, Hazırlayan: Nuri Akbayır, C.5, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Özerol, Nazmi. (2010), *Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi ve Türkçe Şiirleri İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.

Şemseddin Sâmi. (1996), *Kâmusu'l-A'lâm* (Tıpkı Basım), C.3, Kaşgar Neşriyat, Ankara.

Tuman, Mehmet Nail.(2001), *Tuhfe-i Nâ'ili, Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, Bizim Büro Yayınları, Ankara.